

АРХЕАЛОГІЯ

*Мікалаі Плавінскі (Менск),
науковы супрацоўнік Нацыянальнага музея
гісторыі і культуры Беларусі*

АДЗІН З ТЫПАЎ СЯРЭДНЯВЕЧНЫХ МЕЧАЎ З ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСІ

Меч быў самай прэстыжнай зброяй эпохі сярэднявечча. Знаходка кожнага меча, ці нават яго фрагментаў, з'яўляецца падзеяй у археалогіі. На сённяшні дзень мы маем надзейныя звесткі прыблізна пра 35 мечau і іх фрагментаў канца 11 – 13 ст. з тэрыторыі сучаснай Беларусі. З іх 8 можна аднесці да канца 9 – першай паловы 11 ст., астатнія належаць да другой паловы 11 – 13 ст. Пры гэтым варт мець на ўвазе, што некаторыя мечы з-за недастатковай інфармацыі аб прыкметахі абставінах іх знаходкі могуць быць аднесены як да першага так і да другога перыяду.

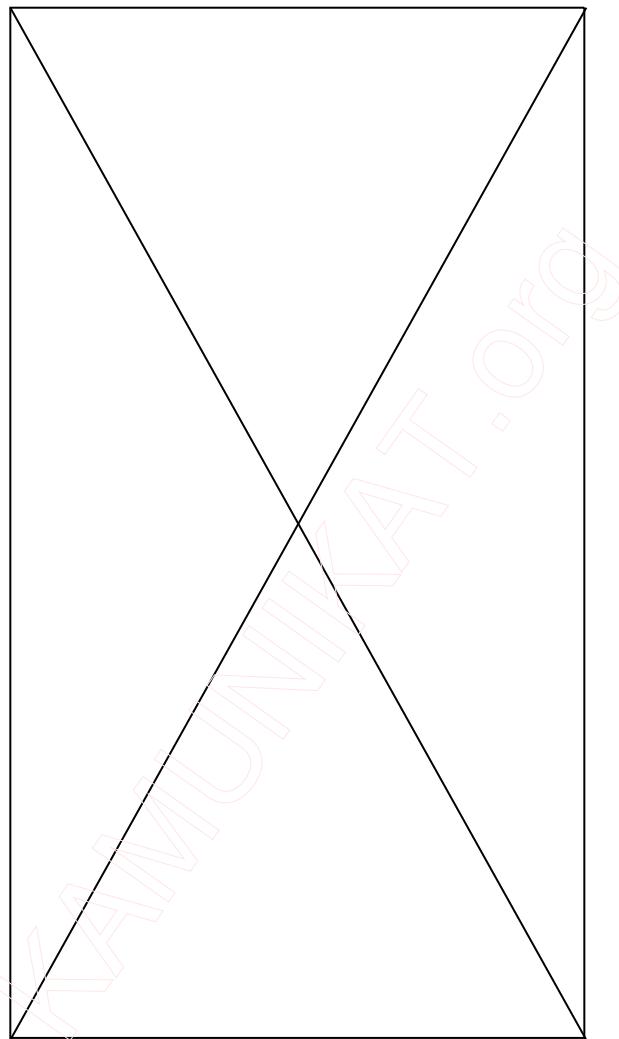
Сярод мечau другой паловы 11 – 13 ст. з тэрыторыі Беларусі можна вылучыць шэраг экзэмпляраў, якія адразніваюцца бронзовай крыжавінай прамой ці злёгку выгнутай і бронзовым пяцічасткавым навершам. Анатоль Кірпічнікаў аб’яднаў падобныя мечы, знойдзеныя на тэрыторыі Русі, у тып I і прадаваў іх 12 – 13 ст. Даследчык выказаў меркаванне пра ўсход-небургаскае паходжанне гэтага тыпу рукаяць мечau¹. Разам з tym, неаднаразова выказвалася меркаванне аб прыбалтыйскім, а менавіта куршскім, паходжанні гэтага тыпу. Значную ўвагу яго вывучэнню надаў Вітаўтас Казакявічус (тып T1), які падсумаваў усе папярэднія даследаванні². Ён таксама ўдакладніў прыкметы вылучэння тыпу і вызначыў, што да яго належаць мечы з пяцічасткавымі ці нават сямічасткавымі навершамі³. В.Казакявічус таксама разгледзеў матывы арнаментацыі дэталяў рукаяць мечau тыпу T1⁴. У выніку аналізу тапаграфіі 6 знаходак мечau тыпу T1 ён пацвердзіў меркаванне, што месцам іх вытворчасці было ўсходнє ўзбярэжжа Балтыйскага мора, а менавіта, тэрыторыя рассялення куршскіх плямёнаў. Гэта дало грунтоўныя падставы для вызначэння гэтага тыпу як куршскага.

¹ Кирпичников А.Н. Древнерусское оружие. Вып. I. Мечи и сабли IX-XIII вв. // Свод археологических источников. Вып. Е 1-36. Москва–Ленинград, 1966. С. 53.

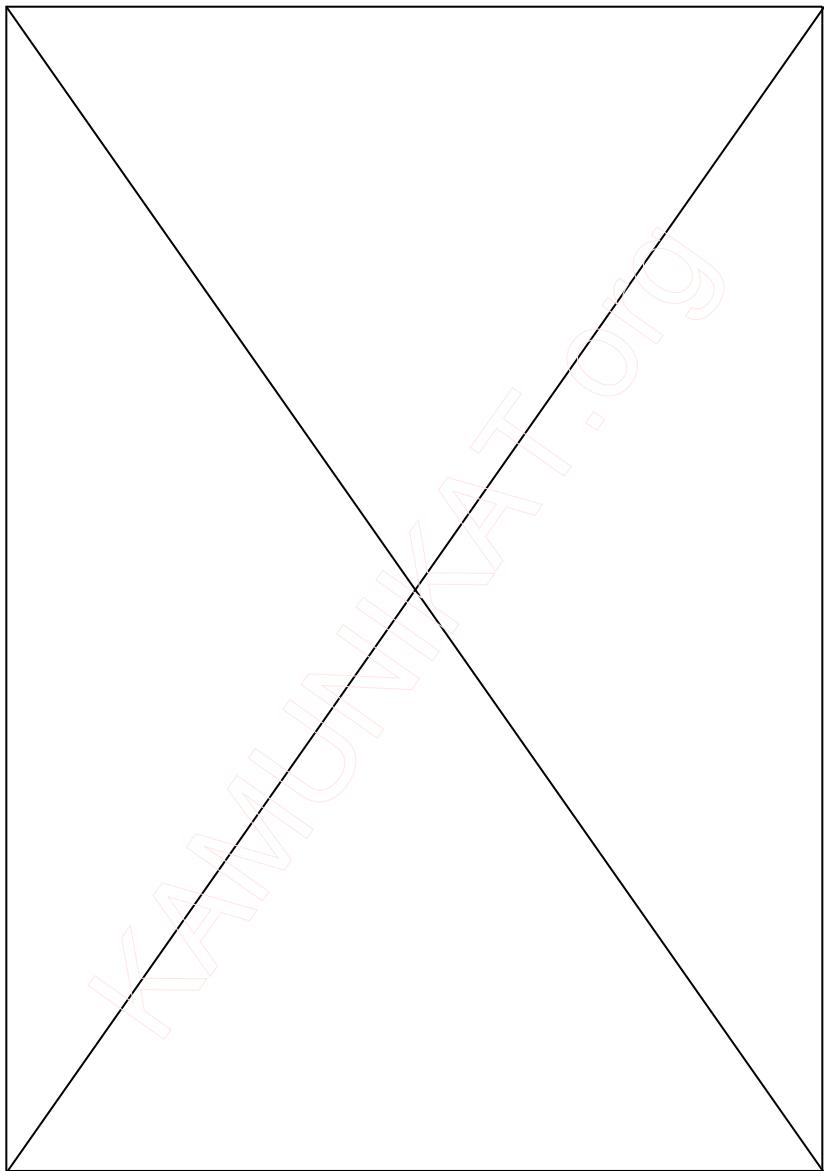
² Kazakevičius V. On One Type of Baltic Sword of the Viking Period // Archaeologia Baltica. 2. The Balts and their Neighbors in the Viking Age. Vilnius, 1997. P. 120. Таксама літаратура па пытанню.

³ Kazakevičius V. IX–XIII amžių baltų kalavijai. Vilnius, 1996. P. 53-58, 155-156; Kazakevičius V. On One Type... P. 117-118.

⁴ Kazakevičius V. On One Type... P. 118-119.

Мал. 1. Меч з курганныага могільніка Гурковічы (пав. В.Казакявічуса)

Мал. 2. Дэталі рукаяцяў мечай: 1 – наверша меча гар. Вусце (пав. В.М.Ляўко),
2 – крыжавіна меча з Наваградка (мал. аўтара), 3 – крыжавіна меча
з гар. Вішчын (мал. аўтара)

Час існавання мечаў тыпу T1 куршскі В. Казаківічус аднёс да 11 – 13 ст⁵

На тэрыторыі Беларусі знойдзена 5 мечоў і фрагментаў рукаяці ў акрэсленага тыпу (далей тып T1 куршскі, каб адрозніваць яго ад тыпа T1 А.М.Кірпічнікава⁶) – курганны могільнік Гурковічы (былы Вілейскі павет) (2 экз.), Наваградак, гарадзішча Вусце, гарадзішча Вішчын. Два з іх былі выкарыстаныя А.М.Кірпічнікам пры складанні яго каталогу старажытна-рускіх мечоў (меч з Гурковічы і крыжавіна з Наваградка)⁷. У каталог В.Казаківічуса ўвайшлі 3 экзэмпляры (два з Гурковічы і адзін з Наваградка)⁸.

Звернемся да апісання знаходак. На курганным могільніку Гурковічы былога Вілейскага павету (зараз Смаргонскі раён Гарадзенскай вобласці⁹) знойдзены адзін цэлы меч і фрагменты другога. Меч захаваўся ў двух фрагментах, ён быў пагнуты, верагодна, у рытуальных мэтах¹⁰. Па дадзеных А.М.Кірпічнікава даўжыня меча складае 84 см, шырыня клінка ля крыжавіны – 4,5 см¹¹, па дадзеных В.Казаківічуса – 91,9 см і 4,3 см адпаведна¹². Ніжняя крыжавіна меча неарнаментаваная, верхняя ўпрыгожана салірным арнаментам з кругугоў з крыжамі ўнутры, наверша пяцічасткавае (мал. 1). Ад другога меча захаваліся толькі бронзавыя навершша і ніжняя крыжавіна¹³.

А.М.Кірпічнікаў прадстаўваў меч з Гурковічы 12 – 13 ст.¹⁴, а В.Казаківічус аднёс абедзве знаходкі з могільніка да 11 ст.¹⁵ У адзінай публікацыі матэрыялаў з Гурковічы знаходкі не разбіты на комплексы¹⁶. На прыведзенай Уладзімірам Антаневічам ілюстрацыі прадстаўлены рэчы ў асноўным 10 – 13 ст., хоць частка з іх можа належыць як да больш ранняга, так і да больш позняга часу. Таму датаванне меча і дэталяў рукаяці тыпу T1 куршскі з могільніка Гурковічы больш дакладнае за 11 – 13 ст застаецца падпытанием.

Бронзавая неарнаментаваная крыжавіна меча знойдзена на вакольным горадзе Наваградак. Яе даўжыня – 9,3 см, вышыня – 2,3 см, таўшчыня – 1,5 см. Канцы крыжавіны завяршаюцца моцна стылізаванымі выявамі галоў птушак ці драконаў (мал. 2:2). Ні сама Фрыда Гурэвіч¹⁷, ніншыя

⁵ Kazakevičius V. IX-XIII amžių... P. 156; Kazakevičius V. On One Type... P. 121-125.

⁶ Кирпичников А.Н. Древнерусское оружие... С. 28.

⁷ Кирпичников А.Н. Древнерусское оружие... С. 84-85.

⁸ Kazakevičius V. IX-XIII amžių... P. 112; Kazakevičius V. On One Type... P. 127.

⁹ Штыхов Г.В., 1971. Археологическая карта Белоруссии. Вып. 2. Памятники железного века и эпохи феодализма. Мин., 1971. С. 155.

¹⁰ Antoniewicz W. Czasy przedhistoryczne i wczesniodziejowe ziemi Wileńskiej // Wilno i ziemia Wileńska. Т. 1. Wilno, 1930. S. 117. Fig. 16.

¹¹ Кирпичников А.Н. Древнерусское оружие... С. 84-85.

¹² Kazakevičius V. IX-XIII amžių... P. 112; Kazakevičius V. On One Type... P. 127.

¹³ Там жа.

¹⁴ Кирпичников А.Н. Древнерусское оружие... С. 84-85.

¹⁵ Kazakevičius V. IX-XIII amžių... P. 112; Kazakevičius V. On One Type... P. 127.

¹⁶ Antoniewicz W. Czasy przedhistoryczne... S. 117. Fig. 16.

¹⁷ Гуревич Ф.Д. Древний Новогрудок Посад – окольный город. Ленинград, 1981. С. 39.

даследчыкі, якія звярталіся да гэтай знаходкі¹⁸, не заўважылі адну выключна важкую дэталь – у ніжній частцы крыжавіны, там, куды мусоў устаўляліца клінок, захаваўся літнік. Гэта азначае, што крыжавіна яшчэ была паўфабрыкатам, яе апрацоўка не была завершана, іяна не магла быць змантавана з клінком. Адметным з'яўлецца тое, што крыжавіна была знайдзена ў пабудове 12 – самым багатым доме першай паловы 12 ст. у квартале, заселеным рамеснікамі-ювелірамі. У самой пабудове 12 таксама выяўлены прыкметы бронзальнай вытворчасці¹⁹. Таму не будзе занадта смељым меркаванне пра верагоднасць вырабу на месцы і крыжавіны меча.

Пяцічастковая бронзавая наверша, упрыгожанае цыркульным арнаментам, знайдзена на гарадзішчы ля в. Вусце Аршанская раёна Віцебскай вобласці (мал. 2:1). Наверша паходзіць са слою со значнай колькасцю гарэлага дрэва, які датуецца 12 ст. Факт распаўсюджання мечай тыпу T1 куршскі на ўсходнім узбярэжжы Балтыкі даў падставы Вользе Ляўко выказаць меркаванне аб tym, што гарадзішча Вусце было спалена ваярамі з Усходняй Прыбалтыкі²⁰.

Яшчэ адна крыжавіна тыпу T1 куршскі знайдзена на гарадзішчы Вішчын Рагачоўскага раёну Гомельскай вобласці. Бронзавая крыжавіна злёгку выгнутая ў бок клінка, пакрыта з кожнага боку восьмю кругамі з крыжамі ўнутры (мал. 2:3). Даўжыня крыжавіны – 8 см, вышыня крыжавіны – 1,3 – 1,4 см, таўшчыня ў цэнтры – 1,3 см да краёў звужаецца да 0,7 – 0,75 см. Крыжавіна крыху дэфармаваная. Па вызначэнню аўтара раскопак Эдуарда Загарульскага, Вішчынскі замак існаваў з сярэдзіны 12 да сярэдзіны 13 ст. Ён выказаў меркаванне, аб магчымасці суаднясення гарадзішча Вішчын з летапіснай Ваішчынай, якая была разбурана аўяднаным войскам літоўцаў і палачан у 1258 г.²¹

Пытанне пра тое, каму можа належыць зброя, знайдзеная ў слаях спалення пэўных старажытных хумацеваных паселішчаў, з'яўлецца вельмі складаным у прынцыпе. Яшчэ больш складаным яно падаецца ва ўмовах тэрыторыі Беларусі, дзе ў старажытнарускі час сутыкаліся войскі з дастаткова блізкім па тыпах узбраеннем. Тому адназначнае суаднясенне таго ці іншага прадмета ўзбраення са слядамі ваенай актыўнасці этнасу, для якога было найбольш харектэрна яго выкарыстанне, не можа быць аргументавана. Не меныш верагодным шляхам пранікнення мечай тыпу T1 куршскі

¹⁸ Зверуго Я.Г. Верхнее Понеманье в IX-XIII вв. Мн., 1989. Рис. 2:18; Kazakevičius V. On One Type.... Р. 127.

¹⁹ Гуревич Ф.Д. Древний Новогрудок.... С. 36-44, 117, 133-134.

²⁰ Левко О.Н. Средневековая Орша и ее округа (Историко-археологический очерк). Орша, 1993. С. 25 – 26. Рис. 13.

²¹ Загорульский Э.М. Исследования Вицбинского замка // Древнерусское государство и славяне. Мн., 1983. С. 86-89. Прыношу щырыю падзяку Э.М.Загарульскаму за магчымасць выкарыстання матэрыялаў яго раскопак.

на землі сучаснай Беларусі мог быць іхім парт. Меркаванне аб магчымасці імпарту клінковай зброі з Усходняй Прывалтыкі ў Беларускую Падзвінне і Падняпроўе ўжо выказвалася²². Знаходка з Наваградку сведчыць пра тое, што дэталі рукаяцяў мечаў тыпу T1 куршскі вырабляліся не толькі ў землях куршаў, але і ў гэтым усходнеславянскім горадзе, размешчаным на балта-славянскім памежжы. Мясцовая вытворчацць магла быць выкліканая пэўным попытам на такую зброю.

Тып T1 прадстаўлены ў матэрыялах з тэрыторыі Беларусі 5 знаходкамі, у той час як ўсяго можна тыпалаўгічна вызначыць 14 мечаў і іх фрагментаў другой паловы 11 – 13 ст. Пры гэтым 4 з іх належалаць да тыпу II паводле А.М.Кірпічніка (знаходкі з Менскага Замчышча²³, Друцка²⁴, разбуранага кургана з могільніка Ашмянец Смаргонскага раёна²⁵, саскарбу зброі з-пад Гародні²⁶). А.М.Кірпічнікаў меркаваў, што рукаяці тыпу II узнятліз рукаяці мечаў тыпу S і A мясцовы (апошні тып блізкі да тыпу Z)²⁷. В.Казаківічус аб'ядноўвае ў тып Z як мечы эпохі вікінгаў, так і экземпляры 12 – 13 ст.²⁸. У выніку мечы тыпу Z паводле В.Казаківічуса адпавядаюць тыпу II А.М. Кірпічніка. Мы не станем паглыбляцца ў асаблівасці паходжання і склада-насці вызначэння тыпалаўгічных асаблівасцяў мечоў з трохчасткавым навершишам і выгнутай кръжалінай. У дадзены момант для нас важнае тое, што даследчыкі сыходзяцца ў меркаваннях аб асноўным рэгіёне распаўсюджання мечоў тыпу Z у эпоху вікінгаў. Гэтым рэп'ёнам былі землі Прывалтыкі²⁹. Напэўна, познія мечы тыпу Z пав. В.Казаківічуса ці II пав. А.М.Кірпічніка паходзяць з балцкіх земляў Усходняй Прывалтыкі³⁰.

Прыведзеную статыстыку мечоў другой паловы 11 – 13 ст. з тэрыторыі Беларусі можна ўдакладніць. Калі не ўлічваць знаходкі з позніх усходнелітоўскіх курганоў, мы атрымаем лічбу ў 10 экзэмпляраў, якія былі знойдзены на славянскіх землях. З іх трэх належалаць да тыпу T1 куршскі, трэх да тыпу II, што складае 3/5 ад агульной колькасці. Такое значнае распаўсюджанне мечоў балтыйскага паходжання не можа быць вытлумачана толькі

²² Ласкавый Г.В. К истории оружия Белорусского Подвінья VI–XIII вв. Статья первая // Полоцкий летописец. № 1 (2). Полоцк, 1993. С. 25; Плавінскі М.А. Клінковая зброя Беларускага Падняпроўя ў X–XIII стст. // Проблемы археологии и древней истории Верхнего Поднепровья и соседних территорий. Могилёв, 2002. С. 184.

²³ Загорульский Э.М. Возникновение Минска. Мин., 1982. С. 214. Табл. VI:1, 2.

²⁴ Алексеев Л.В. Полоцкая земля. Москва, 1996. Рис. 72:1.

²⁵ Зайкоўскі Э.М. Даследаванне культавага комплекса Ашмянец // Гістарычна-археалагічны зборнік. Мн., 2002. № 17. С. 181. Мал. 2:2.

²⁶ Краўцэвіч А. Комплекс зброі і рыштунку XIII ст. з-пад Гродна // З глыбі вякоў. Наш край. Мн., 1992. С. 41. Мал. 1-3.

²⁷ Кирпичников А.Н. Древнерусское оружие.... С. 54.

²⁸ Kazakevičius V. IX–XIII amžių.... P. 159.

²⁹ Кирпичников А.Н. Древнерусское оружие... С. 34.

³⁰ Kazakevičius V. IX–XIII amžių.... P. 159.

вынікамі ваенай актыўнасці балцкіх плямёнаў. Больш натуральным падаеца наступнае меркаванне. У выніку ваенна-тэхнічных, гандлёвых і іншых контактаў славянскага насельніцтва Заходній Русі з плямёнамі Усходній Прывалтыкі ў комплексе старажытнарускага ўзбраення на тэрыторыі Беларусі распавяліся пэўныя тыпы ўзбраення балтыйскага паходжання. Ступень балцкага ўплыву на эвалюцыю заходнерускага ўзбраення пакуль не можа быць вызначана ў поўнай меры. Аднак ужо зразумела, што гэтае ўзаемадзеянне было дастаткова актыўным і выявілася ў распавялдзенні на славянскіх землях сучаснай Беларусі не толькі названых тыпаў мечав, але і шэрагу формаў наканечнікаў похваў мечав³¹, аднашынных і двушыпных чарашковых дроцікаў і інш.³²

Храналогія мечав тыпу T1 курскіна тэрыторыі Беларусі можа быць сумарна вызначана 11 – сярэдзінай 13 ст. Прывільгі на славянскіх землях яны выкарыстоўваліся ў 12 – сярэдзіне 13 ст., што не супярэчыць часу іх выкарыстання на іншых землях Русі – 12 – 13 ст.³³ Пры гэтым вузкадаваныя знаходкі з Ізяславля і Чарнігава паходзяць са слав'ё мангольскіх пагромаў сярэдзіны XIII ст.³⁴

Такім чынам, мечы тыпу T1 курскі з'яўліся на тэрыторыі Беларусі, верагодна, ужо ў 11 ст., магчыма, спачатку на землях Панямоння, заселеных балтамі. У 12 – сярэдзіне 13 ст. яны выкарыстоўваліся на Падняпроўі і, напэўна, Падзвінні, прывільгі ўжо ў першай палове 12 ст. у адным з гарадскіх цэнтраў Беларускага Панямоння (Наваградку) фіксуецца іх вытворчасць. Статыстыка знаходак кляіновай зброі дазваляе меркаваць, што разам з мечамі тыпу II узоры тыпу T1 курскі былі дастаткова папулярнай зброяй ў 12 – першай палове 13 ст. на Беларускім Панямонні, Падзвінні і Падняпроўі. Распавялдзенне мечав тыпу T1 курскі з'яўляецца адным са сведчанняў актыўных ваенна-тэхнічных контактаў заходнерускіх земляў з плямёнамі Усходній Прывалтыкі.

³¹ Ласкавый Г.В. К истории оружия... С. 25; Плавінскі М.А. Клінковая зброя... С. 181, 184.

³² Артемьев А.Р. О редких типах наконечников копий в Новгороде и Новгородской земле // Материалы по археологии Новгородской земли 1990. Москва, 1991. С. 183–187; Плавинский Н.А. Одношипные черешковые дротики с территории Беларуси // Археология и история Пскова и Псковской земли. Материалы научного семинара. Псков, 2003. С. 153–155.

³³ Кирпичников А.Н. Древнерусское оружие.... С. 53; Ён жа. Мечи из раскопок древнего Изяславля // Краткие сообщения института археологии.. 1975. Вып. 144. С. 32; Никольская Т.Н. Военное дело в городах земли вятичей (По материалам древнерусского Серенска) // Краткие сообщения института археологии АН СССР. 1974. Вып. 143. С. 38. Рис. 13:2-3; Яна ж. Земля вятичей. К истории населения бассейна верхней и средней Оки в IX-XIII вв. Москва, 1981. С. 254. Рис. 95:4.

³⁴ Жаров Г.В., Жарова Т.Н. Исследования на территории древнего Чернигова // сайт “Археология Чернигова” (<http://archeology.narod.ru>), Рис. 1:1; Кирпичников А.Н. Мечи из раскопок... С. 30-34.

*Васіль Варонін (Менск)
кандидат гісторычных
наук,
дачнінг гісторыка БДУ*

КАМЯНІ З ГІСТАРЫЧНЫМІ НАДПІСАМІ: ЗАГАДКА “АЛЯКСАНДРА”

Камяні з гістарычнымі надпісамі, г.зв. Барысавы, здаўна прыцягвалі цікавасць аматараў нашага мінулага. Гісторыкі, пачынаючы з М. Стрыйкоўскага спрабавалі даць тлумачэнне выбітым на іх надпісам і выявам. У выніку існуе досыць багатая літаратура прадмета¹. Многае высьветлена і зафіксавана. Тым большае здзіўленне выклікае тая акаличнасць, што адзін з гэтых камянёў быў абыйдзены ўвагай даследчыкаў. Праўда, сітуацыя можа быць растлумачана тым, што помнік да нашага часу не дайшоў.

25 кастрычніка 1818 г. пры расчыстыці рэчышча Дзвіны каля мясцінка Краслаўка Віцебскай губерні (цяпер – горад Краслава ў Латвіі) быў знішчаны камень з гістарычнай выявай і надпісам. А дnak захавалася яго апісанне. Гэта быў вялікі (16 сажня ў шырыню і 1,5 сажня ў вышыню) помнік. На яго плоскай паверхні быў выбіты “щыт древних рыцарей”, а на ім выява сонца і кірылічны надпіс: “Да не ~~боі~~ тс~~и~~ д~~и~~ша м~~и~~ врага моего ~~ж~~кос твердою р~~и~~кою десницы отросль Св~~и~~тополка Александръ”². Апісанне было зроблена ў дзённіковых записах падпаручніка Дэбаналя, які кіраваў працамі. З выявай усё зблішага ясна: відаць, яна была выканана дастаткова выразна і нядрэнна захавалася. Змест жа надпіса не зусім зразумелы. Бо што значыць выраз “~~ж~~кос твердою р~~и~~кою десницы”. Магчыма, ён кепска збрягся. Не выключана, і тое, што не ўвесь надпіс быў правільна расчытаны. Не вядома, хто яго чытаў і кіраваў. Дэбаналь, мяркуючы па прозвішчы, быў французам, адсюль хібы ў прачытанні лёгка вытлумачыць. Невядома, наколькі істотнымі былі гэтыя памылкі, але пры вывучэнні помніка іх верагоднасць трэба ўлічваць.

Свае меркаванні наkonці каменя выказаў у лісце ад 31 снежня 1818 г. да канцлера М. П. Румянцава аматар ідаследчык старажытнасця Я. Ф. Кан-

¹ Гл., напр.: Сапунов А. П. Двинские или Борисовы камни. Витебск, 1890; Таранович В. П. К вопросу о древних лапидарных памятниках с историческими надписями на территории Белорусской ССР // Советская археология. 1946. № VIII; Орлов А. С. Библиография русских надписей XI – XV вв. 2-е изд. Москва – Ленинград, 1952. С. 26–28, 53–58, 79–80; Рыбаков Б. А. Русские датированные надписи XI – XIV веков. Москва, 1964. С. 26–27, 33, табл. XIV, XV; Дучыц Л. У. Барысавы камяні (гістарычна-графічны агляд) // Весці Акадэміі Навук БССР. Серыя грамадскіх наукаў. 1985. № 4.

² Сапунов А. П. Ук. сач. С. 7.

крын. Ён лічыў, што помнік “имеет что-то рыцарское и может быть сделан во время меченосцев”³. Канкрыну быў вядомы “какой-то” рускі князь Святаполк, які згадваецца крыніцамі пад 1144 г. і які быў жанаты з мараўскай княгініяй. Аўтар ліста не здолеў нічога знайсці пра яго нашчадкаў⁴. На нашу думку, гэтага Святаполка трэба ідэнтыфікаўць з сынам вялікага князя кіеўскага Мсціслава Уладзіміравіча (1125 – 1132).

Зыходзячы з апісання, камень “Аляксандр” сапраўды даволі моцна адрозніваўся ад Барысавыхі Рагвалодавага камянёў, якія датуюцца 12 ст. Геральдичны шчыт на выяве ўказвае на тое, што ён быў выбіты не раней за 13 ст., калі ў Ніжнім Падзвінні з’явіліся рыцары-крыжакі. Надпіс жа па-стара-руску і імёны Святаполк і Аляксандр, яўна княскія, прымушаюць думаць, што ён быў пакінуты некім з рускіх князёў. У старарускай мове слова “отрасль” (отросль) азначае “нашчадак”, і часцей за ўсё – сын⁵. Рэгён, дзе ляжоў камень, напэўна, уваходзіў у сферу інтэрэсаў адпаведнага княства. Нарэшце, змест надпісу сведчыць пра тое, што князь рыхтаваўся да сутрэчы з ворагам – трэба думаць, ішоў на вайну.

Сярод першых кандыдатаў трэба разгледзець полацкіх князёў. Ніжняе цячэнне Дзвіны здаўна ўваходзіла ў поле іх дзейнасці. Але сярод іх няма Аляксандраў. Вядома пра двух Святаполкаў у Полацку. Абодва былі стаўленікамі сваіх бацькоў, вялікіх князёў кіеўскіх. Сын вялікага князя Ізяслава Яраслававіча (1054 – 1078) княжыў у Полацку ў 1069 – 1071 гг. Сярод яго нашчадкаў Аляксандраў не было, да таго ж яны ніяк не былі звязаны Полацкам. Святаполк Мсціслававіч быў полацкім князем у 1132 г. і, мяркуючы па ўсім, дзяцей увогуле не пакінуў. Камень не мог быць выбіты па загаду аднаго з іх яшчэ і таму, што помнік відавочна пазнейшага паходжання.

У Пскове таксама не было князёў, якія б падыходзілі па названых харктарыстыках.

Свае інтэрэсы ў Падзвінні мелі смаленскія князі. Яшчэ ў 13 ст яны контактавалі з Рыгай і Ордэнам мечаносцаў, што яскрава ілюструе вядомая гандлёвая дамова 1229 г. Аляксандраў сярод прадстаўнікоў смаленскай дынастыі было многа, а вось імя Святаполк не сустракаецца ўвогуле. Затое адным з самых славутых смаленскіх князёў быў Святаслаў Іванавіч (1359 – 1386). Ён атрымаў вядомасць дзяячуць свайму імкненню адстаяць самастойнасць Смаленска ў барацьбе з вельмі моцнымі суседямі, іперш за ўсё з

³ Цыт. па: Сапунов А.П. Ук. сач. С. 8.

⁴ Таксама. С. 8-9.

⁵ Гл.: Срезневский И.И. Материалы для словаря древнерусского языка. Т. 2. Санкт-Петербург, 1895. Ст. 761; Словарь русского языка XI – XVII вв. Вып. 14. Москва, 1988. С. 10; Лаврентьевская летопись // Полное собрание русских летописей (далей – ПСРЛ). Т. 1. Москва, 1962. Ст. 295-296; Повести о Куликовской битве. Москва, 1959. С. 55, 89, 129, 179.

Вялікім Княствам Літоўскім і Москвой. Вынікам гэтага стала яго надзвычайная ваенна-палітычная актыўнасць – часам ініцыяваная ім самім, а часам вымушаная. Яна была націравана ў тым ліку і ў бокніжняга цячэння Дзвіны.

Храніст Інфлянцкага ордэна Герман Вартберг занатаваў, што 2 сакавіка 1375 г. “Кейстут, кароль літоўцаў, з трыма сынамі свайго брата, караля Альгерда, разам з сынам караля са Смаленска, а таксама Андрэй, кароль з Палацка” напалі на землі рыхскага арцыбіскупа і рода Тызенгузенаў. Яны восем дзён ваявалі ў раёне Кройцбурга (сучасны латвійскі Крустпілс), Эрля (Эрпі), Пебальга (Пэбалгас), разбураючы і выводзячы палонных, і нанеслі вялікі ўрон⁶. Некаторыя літоўцы, а таксама Андрэй Палацкі дзеянічалі ікаля Дзюнабурга (Даўгапілі)⁷, што прыблізна 30 кіламетраў уніз па Дзвіне (гзн. на захад) адсучаснай Краславы. Найбольш верагодна, што сын смаленскага князя ішоў у Прыбалтыку разам з Андрэем, і тады іх шлях пралягаяў уздоўж Дзвіны. Яны ўвогуле маглі рухацца і па лёдзе ракі, бо была зіма.

Існуе гіпотэза, што ў 1372–1375 гг. смаленскім князем быў Іван Васільевіч⁸. Адзін з галоўных яе аргументаў ў тым, што летам 1375 г. “князь Иванъ Васильевич смоленскыи” ў складзе вялікага войска рускіх князёў на чале з Дзмітрыем Іванавічам Маскоўскім хадіў на Цвер⁹. Аднак тут “смаленскі” абазначае толькі прыналежнасць да іншай дынастыі, і не больш. Смаленскія князі наслідкі гэтых час ужо тыгул вялікіх, а Іван Васільевіч фігуруе заднім толькі княскім тыгулам іні разу не названы вялікім князем. Слушнай падаеща пазіцыя П.В.Галубоўскага, што праўленне Святаслава ў Смаленску было не-парыўным¹⁰, і на початку 1375 г. смаленскім князем быў менавіта ён.

Святаслаў меў некалькі сыноў, і адзін з іх насіў імя Аляксандр. У гзв. Патрыяршым сінодзіку запісана “вечная памянь” “великому князю Святославу Ивановичу Смоленскому, умершему нужною смертю, и сыну его, князю Александру”¹¹. Гэтага Аляксандра і трэба лічыць князем, які загадаў выбіць выяву і надпіс на камені пад Краславай. Падзея адбылася ў лютым – сакавіку 1375 г.

Імя Святаполк з’явілася замест “Святаслаў”, відавочна, у выніку памылковага прачытання. Ціжка сказаць, што стала прычынай гэтай памылкі, пашкоджанасць надпіса ці недастатковая абазнанасць чытача.

⁶ Wartberge H. de. Chronicon Livoniae// Scriptores rerum Prussicarum. Leipzig, 1863. P. 107.

⁷ Ibid. P. 108.

⁸ Ластовский Г.А. Политическое развитие Смоленской земли в конце XIII – начале XVI вв. Минск-Смоленск, 2001. С. 60-62.

⁹ Летопись по Воскресенскому списку // ПСРЛ. Т. 8. Санкт-Петербург, 1859. С. 22; Патриаршая или Никоновская летопись // ПСРЛ. Т. 11. Санкт-Петербург, 1897. С. 22; Симоновская летопись // ПСРЛ. Т. 18. Санкт-Петербург, 1913. С. 115; Московский летописный свод конца XV века // ПСРЛ. Т. 25. Москва-Ленинград, 1949. С. 190.

¹⁰ Голубовский П.В. История Смоленской земли до начала XV ст. Киев, 1895. С. 180-181, 323-324.

¹¹ Древняя российская вивлиофика. Изд. 2-е. Ч. VI. Москва, 1788. С. 446.

Звесткі пра сына Святаслава Аляксандра, апрача сінодзіка, нідзе больш не сустрakaюцца. П.В.Галубоўскі выказаў меркаванне, што Аляксандр гэта хрысціянскае імя Глеба – больш вядомага сына Святаслава. Асноўным яго аргументам з'яўляецца той факт, што ў сінодзік унесены пераважна асобы, якія загінулі ў бітвах. Сярод жа сыноў Святаслава склаў галаву ў бітве (на Ворскле ў 1399 г.) толькі Глеб¹². Гэта, аднак, не адзіная версія. З П.В.Галубоўскім можна пагадзіцца ў тым, што Аляксандр, як і яго бацька Святаслав, страціў жыццё на вайне. Форма, у якой зроблены памінальны запіс у сінодзіку, указвае на гэта, хоць поўнай упэўненасці быць усё ж не можа. Але іншыя аргументы даследчыка не такія важкія. Па-першае, Глеб – таксама хрысціянскае імя. (Праўда, некаторыя князі мелі і па два хрысціянскіх імя). Па-другое, мы не ведаем, як прынялі смерць яшчэ двое сыноў Святаслава: Уладзімір і Іван. Крыніцы паведамляюць, што сын Святаслава Юрый памёр сваёй смерцю, таму яго можна выключыць.

Святаслаў Іванавіч Смаленскі загінуў 29 красавіка 1386г. у бітве на Віхры пад Мсціславам. У ёй жа быў забіты яго пляменнік Іван Васільевіч, а сыны Глеб і Юрый былі ўзяты ў палон¹³. З летапісу вынікае, што толькі гэтыя чатыры прадстаўнікі смаленскай дынастыі ўзвельнічалі ў бітве. Таму Аляксандр не мог у ёй загінуць. На жаль, акрамя факта гібелі на вайне, пра яго далейшы лёс больш нічога прўягна нельга сказаць. Не выключана, што Аляксандр і Глеб – сапраўды адна асoba. Але абсалютнай упэўненасці ўсё ж няма. Аляксандр мог быць і яшчэ адным, пятым, невядомым да гэтага часу сынам Святаслава.

Падзеі 1375 г. яскрава ілюструюць становішча Святаслава Смаленскага. Ён літаральна разрываяўся паміж Вільніем і Москвой. На пачатку года ён пасылае сына ў Прыбалтыку на дапамогу Кейстуту ваяваць з немцамі, а ўжо летам – пляменніка на дапамогу Дзмітрыю Маскоўскаму змагацца з цвярскім вялікім князем Міхailам Аляксандравічам, саюзнікам вялікага князя літоўскага Альгерда. Нельга не адзначыць супярэчлівасць гэтих дзеянняў. Але адначасова трэба пагадзіцца з Г.А.Ластоўскім у тым, што саюзнікам Святаслава ў Вялікім Княстве Літоўскім быў не столькі Альгерд, колькі Кейстут¹⁴. Гэта добра пацвярджае складудзельнікаў пахода ў Інфлянты. Саюз гэты быў падмацаваны шлюбам паміж дачкой Святаслава Ганнай і сынам Кейстута Вітаутам, які быў заключаны, відаць, незадоўга да таго.

Выява на камені паказвае таксама, што ў другой палове 14 ст. заходнегурапейская геральдыка – магчыма, пры пасрэдніцтве інфлянцікіх немцаў – знайшла пэўнае распаўсюджанне і прызнанне ў асяроддзі князёў заходнерускіх зямель, у прыватнасці Смаленска.

¹² Голубовский П.В. Ук. сач. С. 177-178.

¹³ Летопись по Воскресенскому списку. С. 51-52; Патриаршая или Никоновская летопись // ПСРЛ. Т. 11. С. 92; Московский летописный свод конца XV века. С. 214.

¹⁴ Ластовский Г.А. Ук. сач. С. 63.